

Η σύνθετη λοιπόν αυτή εικόνα του σπηλαιίου νομίζω –έτσι καθώς τα έχουμε πρόσφατα– ότι είναι εμφανές ότι συνδέεται και με τις δύο άλλες εικόνες που μόλις αναφέραμε. Και εδώ ο ήλιος, ο οποίος βρίσκεται έξω από τη σπηλιά και είναι η γενική πηγή του φωτός, είναι προφανές ότι έχει να κάνει με την Ιδέα του αγαθού· δηλαδή αυτό που πρότεινε ήδη ο Σωκράτης ως παρομοίωση, ως μεταφορά (ήλιος-Αγαθό), εξακολουθεί να ισχύει και σ' αυτή την εικόνα. Επίσης, η γραμμή, την οποία καλό θα 'ναι, αν μπορείτε, να την έχετε μπροστά σας και να την παρακολουθείτε, εξακολουθεί να ισχύει και να υπάρχει μέσα στα δρώμενα του σπηλαιίου και των δεσμών και του απελευθερωνόμενου δεσμώτη που βγαίνει προς τα πάνω. Τα στάδια δηλαδή που περνάει ο πρώην δεσμώτης μέχρι να φτάσει στην επιφάνεια της σπηλιάς και στον ήλιο, είναι σαν να διατρέχει τα κομμάτια της γραμμής, πηγαίνοντας από τα κατώτερα στα ανώτερα, από τα μικρότερα στα μεγαλύτερα. Με το σπήλαιο δηλαδή, ο Πλάτων κατά κάποιον τρόπο θέτει σε κίνηση και συνδέει με τη μοίρα των ανθρώπων, που όντως κινούνται, αυτό που ήταν παγωμένο με την προηγούμενη «παρομοίωση της γραμμής».

Ας χωρίσουμε λοιπόν τα στάδια, όπως περιγράφονται στην «αλληγορία του σπηλαιίου».

Το πρώτο στάδιο είναι οι δεσμώτες καρφωμένοι, δεμένοι και πακτωμένοι κατά κάποιον τρόπο, με τη δυνατότητα να βλέπουν μόνο τον τοίχο της σπηλιάς και τις σκιές των αντικειμένων που περνούν από πίσω τους, όπως τα φωτίζει με ένα αδιόρατο φως μια φωτιά μέσα στη σπηλιά. Μπορείτε να τη φανταστείτε αυτή την εικόνα; Είμαι καρφωμένος, κοιτάω τον τοίχο. Από πίσω μου περνάνε διάφορα αντικείμενα, δεν τα βλέπω τα ίδια, αλλά καθώς φωτίζονται από ένα μακρινό τεχνητό φως, προβάλλονται σαν μια οθόνη κατά κάποιον τρόπο ενός θεάτρου σκιών (το λέει και ο τίτλος) στον τοίχο μου.

Όντας λοιπόν εκ γενετής δεσμώτης, δεν έχω παρά –ως οπτικές παραστάσεις και εμπειρίες– τις σκιές που βλέπω μπροστά μου, αν θέλετε και τις συνομιλίες με τους διπλανούς μου, και θεωρώ λογικά ότι η μόνη πραγματικότητα που υπάρχει είναι αυτό που βλέπω στον τοίχο.

Αυτή είναι η κατάσταση που στη γραμμή αντιστοιχεί με την εικασία που λέγαμε, τις εικόνες και την εικασία. Δηλαδή, ο μέσος άνθρωπος που ζει σ' αυτή την κατάσταση έχει μια εντελώς παραχαραγμένη εικόνα της πραγματικότητας· ούτε για τα αισθητά

αντικείμενα δεν έχει μια σαφή εικόνα. Το ενδιαφέρον είναι ότι ο Πλάτων θεωρεί ότι αυτή είναι η κατάσταση των ανθρώπων: «Οι δεσμώτες», λέει. «Αλλόκοτοι», απαντά ο συνομιλητής του Σωκράτη. Και ο Σωκράτης σπεύδει να πει: «Όμοιοι με μας», δηλαδή με τον μέσο άνθρωπο. Αυτό κάνουμε στη ζωή μας, έτσι; Είμαστε στραμμένοι σ' έναν τοίχο, βλέπουμε αυτό, θεωρούμε ότι αυτή είναι η πραγματικότητα. Βάλτε στον τοίχο όχι μόνο τα αισθητά αντικείμενα αλλά τις μέσες αντιλήψεις, τις αντιλήψεις του μέσου ανθρώπου, τις προικαταλήψεις, τις ιδέες που έχουν πέραση σε μια κοινωνία και όλα τα σχετικά· αυτό είναι η πραγματικότητα η ψεύτικη, την οποία ζούμε.

Το δεύτερο στάδιο είναι όταν, για κάποιον λόγο που δεν εξηγείται στο κείμενο, λύνονται τα δεσμά του δεσμώτη και δεν κοιτάει πια τον τοίχο, αλλά μπορεί να γυρίσει πίσω και να δει τα ίδια τα πράγματα. Στην αρχή θα χάσει την ευκρίνεια, διότι είχε συνηθίσει στις σκιές, αλλά γρήγορα σχετικά θα προσαρμοστεί και θα καταλάβει ίσως ότι έχουμε μια βελτίωση της γνώσης μας: βλέπουμε τουλάχιστον τα πράγματα κατὰματα. Μπορούμε τις αισθητές ποιότητές τους ή τις εμπειρικές μας καταστάσεις τις οποίες ζούμε να τις κοιτάζουμε κατὰ πρόσωπο και να διαμορφώσουμε μια γνώμη γι' αυτές. Είναι το στάδιο της πίστης, της δόξας, όπου σαφώς μια γνώμη είναι καλύτερη από την άλλη· ας πούμε, η γνώμη που είχες για τα πράγματα όταν έβλεπες τις σκιές μόνο, είναι πολύ πιο μεροληπτική και μερική, σε σχέση με τη γνώση που έχεις όταν βλέπεις τα πράγματα. Αξίζει αυτή η γνώση, από ό,τι φαίνεται από την παραβολή του Πλάτωνα, απλώς δεν είναι το τελικό στάδιο.

Κάποιοι τώρα ελάχιστοι – έναν παραθέτει ως παράδειγμα ο Πλάτωνας στην παραβολή του, είτε μόνος του, είτε με παρακίνηση, είτε με εξαναγκασμό κατὰ κάποιον τρόπο... Κάποιος λοιπόν από τους πρώην δεσμώτες τους απελευθερωμένους μες στη σπηλιά θα βρει και θα πάρει το μονοπάτι και θα βγει από τη σπηλιά. Τη σπηλιά φανταστείτε τη προς τα κάτω, όχι οριζόντια, αλλά κατὰ κάποιον τρόπο ανεβαίνεις για να βγεις απ' αυτή την υπόγεια σπηλιά.

Αυτή την πορεία θα την κάνει με πάρα πολλή δυσκολία. Κακοτράχαλο το μονοπάτι, δύσκολο, υποθέτουμε ότι κάποιος δεν θα βγουν ως επάνω –που θα πάρουν αυτό το μονοπάτι–, θέλεις παρακίνηση, θέλεις βοήθεια, κάποιος πρέπει να σου εξηγήσει πώς γίνεται αυτό ή να φας πάρα πολύ χρόνο για να το κάνεις, αλλά κάποιος τέλος πάντων θα φτάσει να βγει από τη σπηλιά.

Τότε είναι που θα ζαλιστεί εντελώς από τη διαφορά· σκεφτείτε τους ανθρώπους αυτούς, ότι ζούσαν στο σκοτάδι για πάρα πολλά χρόνια, για όλη τους τη ζωή, και ξαφνικά αντικρίζουν τα πάντα ολόφωτα. Θα αργήσεις πολύ λοιπόν να καταλάβεις τι βλέπεις στον

έξω κόσμο, στον πραγματικό κόσμο, στον φωτεινό κόσμο και όχι στη σπηλιά. Και ακόμα πιο δύσκολα θα καταφέρεις στο τέλος –αν δεν τυφλωθείς εντελώς– ν’ αντικρίσεις τον ίδιο τον ήλιο και να καταλάβεις ότι ο ήλιος είναι αυτός που δίνει φως στα υπόλοιπα· και με τη νόησή σου, όπως λέει στο κείμενο, να συνειδητοποιήσεις ότι, αν δεν υπήρχε ο ήλιος, δεν θα έβλεπες τίποτα από αυτά που βλέπεις. Άρα, ο ήλιος δεν είναι μόνο ένα ορατό αντικείμενο – και εδώ πάμε στην «παράβολή του ήλιου»– αλλά η πηγή της ύπαρξης των πραγμάτων των ορατών και η πηγή της δικής σου γνώσης, διότι δεν θα είχες και όραση αν δεν υπήρχε φως και ήλιος· άρα, αν δεν έχεις ένα φωτεινό περιβάλλον, δεν θα έχεις και όραση.

Τότε λοιπόν καταλαβαίνεις αυτό που περίπου μας είπε στην «παράβολή του ήλιου», ότι χωρίς το Αγαθό –χωρίς την ανώτατη Ιδέα– όλα τα άλλα χάνουν το νόημά τους και την ύπαρξή τους.

Το ενδιαφέρον ως εδώ, μάλλον, πριν πάμε παρακάτω: θα ’λεγε κανείς ότι είναι ευδιάκριτα τα στάδια. Πιο δύσκολο είναι βέβαια το τελικό στάδιο, αν θέλετε και το προτελευταίο και το τελευταίο, η ανάβαση προς το φως η οποία είναι για λίγους και όσους αντέξουν, και μετά, όταν φτάσεις στο φως, η τύφλωση που σου δίνει ο νέος κόσμος που ανακαλύπτεις, ο νοητός κόσμος, και πόσο μάλλον να καταλάβεις ότι και τον νοητό κόσμο τον συνέχει και του δίνει αιτία ύπαρξης και οντότητα ένα φως, ο ήλιος, ο οποίος έχει ξεχωριστή θέση, όπως το Αγαθό έχει ξεχωριστή θέση ανάμεσα στις Ιδέες, όπως λέγαμε πριν.

Ως εδώ λοιπόν, είναι μια μορφή ενεργοποίησης μιας στατικής εικόνας, που ως τώρα μας είχε περιγράψει ο Πλάτων με τη γραμμή. Δείχνει τη μετάβαση, την ανάβαση, τη βελτίωση της γνώσης, από τη δόξα προς την αλήθεια, απ’ τον αισθητό κόσμο προς τον νοητό κόσμο, και μάλιστα στον κόσμο των Ιδεών και του Αγαθού.

Το ενδιαφέρον είναι ότι δεν σταματάει εκεί ο Πλάτων· ίσως επειδή αυτό το κείμενο εντάσσεται στην Πολιτεία και όχι σ’ έναν ύστερο διάλογο που μιλάει για τη γνώση, ως πούμε, και την πραγματικότητα, σαν τον Παρμενίδη ξέρω κι εγώ, αλλά σ’ έναν πολιτικό κρίσιμο διάλογο, όπως είναι η Πολιτεία. Τι κάνει λοιπόν ο Πλάτων στην παράβολή: τελευταίο στάδιο βάζει τον δεσμώτη, τον απελεύθερο δεσμώτη, να ξανακατεβαίνει στη σπηλιά. Μάλιστα, αρχικά αισθάνεται ευτυχής που είναι επάνω, καταλαβαίνει τη ματαιότητα της προηγούμενης ζωής του, την ψευτιά των παραστάσεών του, ότι νόμιζε το λανθασμένο για σωστό, το κακό για καλό και το άδικο για δίκαιο – σκεφτείτε τα όλα αυτά, αφού οι Ιδέες περιλαμβάνουν όλη αυτή την γκάμα των πεποιθήσεων.

Ενώ λοιπόν θα 'ταν ευτυχής και ίσως ένας άλλος φιλόσοφος, κι όχι ο Πλάτων, θα τον άφηνε στην ησυχία του, με την έννοια ότι: αυτό δεν είναι η κατάνκτηση της γνώσης; Δηλαδή είναι μια πορεία ζωής, στην οποία τελικά φτάνεις στο τέλος, έχεις μια πλήρωση – κάπου ο Πλάτων μιλάει για «ομοίωση με τον Θεό», δηλαδή σιγά σιγά γίνεσαι τόσο τέλειος και τόσο γνώστης όσο ένας θεός, όσο μπορεί ο άνθρωπος να φτάσει ως εκεί. Ένας δηλαδή φιλόσοφος μεταγενέστερος, ας πούμε της ελληνιστικής εποχής, όπου το ιδανικό είναι η αταραξία, δηλαδή να φτάσεις την ψυχή σου να 'ναι σε απόλυτη αρμονία, ατάραχη, να μη μετέχεις σε τίποτα με πάθος· έτσι θα ήθελε ένας στωικός σοφός ή ένας επικούρειος σοφός.

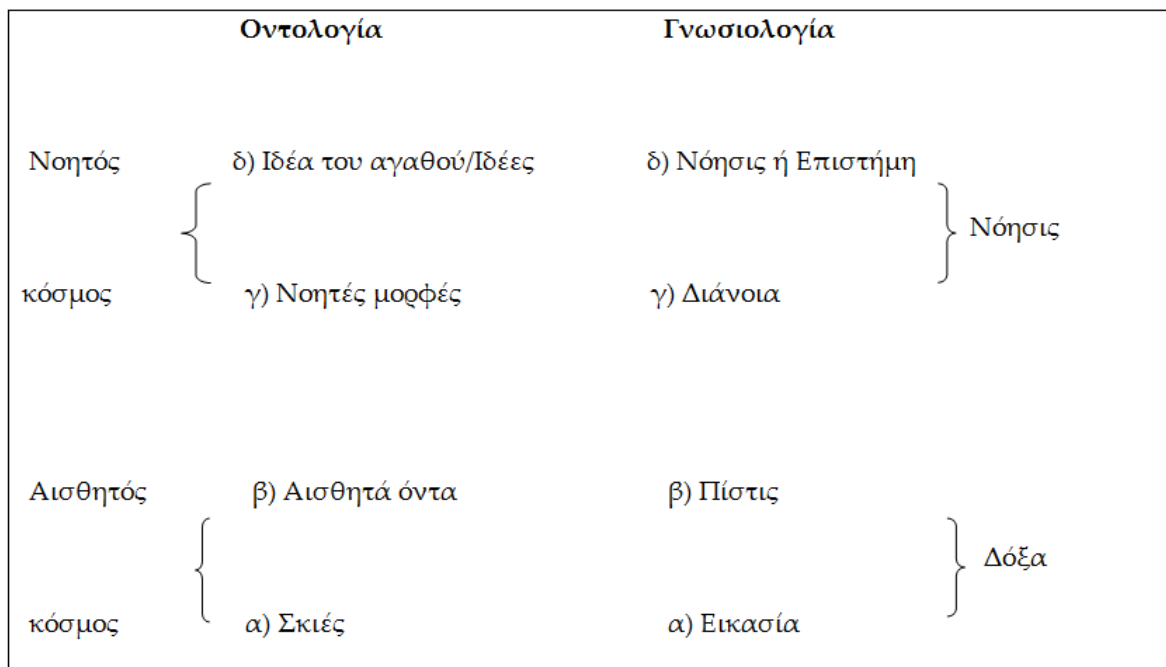
Ο Πλάτων δεν το κάνει αυτό· και δείχνει πόσο ακόμα η φιλοσοφία είναι κοντά σε αυτό που λέγαμε «πολιτική πράξη». Ο Πλάτων τον ξανακατεβάζει τον φιλόσοφο κάτω, μάλιστα διά της βίας ως έναν βαθμό. Βέβαια δεν τον πιέζει κάποιος από πάνω, δεν έχει κάποιον από πάνω του, τη βία πρέπει να τη φανταστούμε μάλλον σαν εσωτερική βία, ότι δεν είναι πλήρης αν δεν κατέβει ξανά προς τα κάτω. Γιατί πρέπει να κατέβει προς τα κάτω; Για να φωτίσει, να απελευθερώσει και άλλους δεσμώτες.

Εκεί θα αρχίσει να μιλάει για τον κόσμο τον επάνω και δεν θα τον καταλαβαίνει κανείς. Και εδώ πια η εικόνα του Σωκράτη νομίζω είναι πάρα πολύ ορατή μπροστά μας. Ό,τι περιγράφει ο Σωκράτης στην Απολογία ή σε άλλα κείμενα που μιλάει πιο προσωπικά, ότι «εγώ λέω πράγματα και κανείς δεν τα καταλαβαίνει»... Σας θυμίζω πώς τον αντιμετώπισε ο Καλλιμάχης, ότι: «Είσαι νούμερο, Σωκράτη», «Είσαι άνθρωπος που κάθεται στη γωνιά σου και δεν ασχολείται με τίποτα και όλοι σε βλέπουν και δεν κάνουν τίποτα». Δηλαδή, με τις κυρίαρχες αντιλήψεις είναι σε κόντρα ο φιλόσοφος – ο Σωκράτης ας πούμε, αν είναι ένα ενδεικτικό φιλοσόφου.

Θα 'ρθεί σε σύγκρουση μαζί τους, θα τους αποκαλύψει την αλήθεια, όπως ο Σωκράτης δρούσε σαν αλογόμυγα και ξυπνούσε τους άλλους. Στο τέλος, λέει: «Αν μπορούσαν να τον σκοτώσουν, δεν θα τον σκότωναν;» Κι εδώ είναι εκείνο που σας έλεγα, η πολιτική εκδοχή/ερμηνεία της δίκης του Σωκράτη που δίνει ο Πλάτων, ας πούμε, και σ' αυτό το κείμενο: τον Σωκράτη ή τον φιλόσοφο τον σκοτώνει το πλήθος γιατί δεν θέλει ν' αλλάξει στάση ζωής. Άρα και ο Σωκράτης –που νομίζω αυτομάτως έρχεται στο μυαλό του αναγνώστη ότι προσωποποιείται μέσα σε αυτή την αλληγορία, ο ίδιος μεταφέρει άλλωστε αυτή την εικόνα– σκοτώθηκε τελικά, τον σκότωσαν τελικά, ακριβώς γιατί ήταν φιλόσοφος, απέναντι σε μία κυρίαρχη τάξη πραγμάτων που δεν αφήνει χώρο σε έναν φιλόσοφο να εκφραστεί με τον σωστό τρόπο.

Τι μας δίνει λοιπόν αυτή η εικόνα; Πρώτα απ' όλα, έμεινε διότι είναι πλήρης. Έχουμε μία οργάνωση ας πούμε... θα μπορούσε να τη σκεφτεί κανένας σαν μύθο, σαν ένα παραμύθι, από τα καλά παραμύθια που θέλει ο Πλάτων, που έχει και μια αλληγορική, μια συμβολική σημασία. Μας δίνει λοιπόν μία πορεία από την άγνοια στη γνώση, και ξανά στην πολιτική της επέμβασης στα πράγματα, η οποία καλύπτει λίγο πολύ έναν δρόμο που ανοίγεται μπροστά σε κάποιους ανθρώπους, και ο οποίος δεν τελειώνει απλώς με τον φωτισμό αλλά και με τη συμμετοχή, με έναν ιδιαίτερο βέβαια τρόπο, στα κοινά· δεν θα κατέβει ο απελεύθερος και θα γίνει ένα με τους δεσμώτες, άρα θα 'ναι εκτός αυτών και θα προσπαθήσει να τους επηρεάσει.

Νομίζω ότι είναι η πιο πλήρης εικόνα που έχουμε από τα πλατωνικά γραπτά —με τη μορφή αυτή που ο Πλάτων κατέκρινε, δηλαδή τη μορφή την ποιητική, όπως κάθε μυθική εικόνα—, η οποία συνοψίζει, θα 'λεγε κανείς, την ουσία της πλατωνικής φιλοσοφίας, και κυρίως την κίνησή της: όχι απλώς την περιγραφή των πραγμάτων, αλλά πώς θα έπρεπε η πλατωνική φιλοσοφία να επιδρά σε αυτούς που θα αποφάσιζαν να την ακολουθήσουν.

Συμπληρωματικά στοιχεία για την εικόνα της τετμημένης γραμμής

Το ανώτατο, η απόλυτη αρχή του παντός, το ανυπόθετο, είναι το Αγαθό. Ο Πλάτωνας κάνει μάλιστα μια διάκριση: οι μαθηματικοί, λέει, δουλεύουν με τη διάνοια, ενώ οι φιλόσοφοι δουλεύουν με τον νοϋ, με τη νόηση. Άρα, στο νοητό υπάρχουν δύο νοητικές διαδικασίες: η μαθηματική σκέψη που είναι διανοητική και η φιλοσοφική σκέψη που είναι η απόλυτη γνώση και είναι νοητική καθαρά. Η δουλειά λοιπόν με τις Ιδέες είναι να ξεχάσεις τα αισθητά αφενός, αλλά να περάσεις και πάνω από τους μαθηματικούς,

εκμεταλλευόμενος βέβαια τη μέθοδό τους, χρησιμοποιώντας επιχειρήματα, δηλαδή αποδείξεις, όλα αυτά που χρησιμοποιούν και οι μαθηματικοί, αλλά χωρίς να εξαρτάσαι απ' τα αισθητά καθόλου και, δεύτερον, ό,τι χρησιμοποιείς να το έχεις συλλάβει πραγματικά, όχι να το έχεις θέσει αυθαίρετα ως υπόθεση που σε λίγο θα αναιρεθεί. Να είσαι απολύτως σίγουρος ότι η αρχή σου δηλαδή είναι απόλυτη.

Αυτή η εικόνα λοιπόν, αν τη δει κανείς συνολικά, είναι ίσως η καλύτερη εικόνα που έχουμε για το πιο κρίσιμο κομμάτι της πλατωνικής φιλοσοφίας. Από τη μία έχουμε τη γνώση, έχουμε μια ανάβαση· **εικασία, πίστη, διάνοια, νόηση – η νόηση μόνο συλλαμβάνει την αλήθεια των πραγμάτων**– και από την άλλη, η κάτω πλευρά είναι η **πραγματικότητα, τι υπάρχει πραγματικά**: υπάρχουν οι εικόνες, υπάρχουν τα ίδια τα πράγματα – όλα αυτά είναι στον τομέα των αισθητών. Στη συνέχεια υπάρχουν οι γεωμετρικές και αριθμητικές οντότητες, που είναι Ιδέες αλλά κατώτερες Ιδέες, και τέλος υπάρχουν οι Ιδέες, οι ηθικές κυρίως, με κατάληξη απόλυτη την Ιδέα του αγαθού, που είναι το ανώτερο στάδιο γνώσης.

[...] Ένα στοιχείο σημαντικό για τον πλατωνισμό, κατά τη γνώμη μου. Γιατί η Ιδέα του αγαθού; Γιατί όχι η Ιδέα του όντος, η Ιδέα της ύπαρξης, η Ιδέα της ουσίας; Γιατί το Αγαθό; **Το Αγαθό είναι ηθική κατηγορία. Αν κόψουμε τον Πλάτωνα από το κομμάτι της ηθικής, άρα και της πολιτικής, στερούμε το πνεύμα, την ουσία, το ζουμί, αν θέλετε, του πλατωνισμού.** Παρότι η Αρετή είναι πιο δύσκολο να οριστεί από ό,τι είναι μια γενική έννοια της λογικής ή των μαθηματικών, προτιμάει να θέτει στην υψηλότερη βαθμίδα το Αγαθό, την Αρετή δηλαδή, θέλοντας να κρατήσει συνδεδεμένα στενά αυτό που εμείς χωρίσαμε – οι νεότεροι φιλόσοφοι εννοώ. **Από τη μια μεριά υπάρχει η οντολογία, η γνώση, και από την άλλη είναι η ηθική, η πράξη.** Για τον Πλάτωνα πράξη και γνώση είναι το ίδιο πράγμα. Είναι αυτό που παλιότερα λέγαμε, ότι τόσο ο Σωκράτης όσο και ο Πλάτων πιστεύουν ότι **η Αρετή είναι γνώση. Γνώση και Αρετή δεν διαφέρουν σε τίποτα· αν γνωρίζεις το σωστό, το Αγαθό, θα κάνεις και το αγαθό.** Άρα, η μύηση στη φιλοσοφία δεν είναι μύηση στην καθαρή γνώση, στη γνώση για τη γνώση. Η μύηση στη φιλοσοφία είναι μια συνολική διεργασία που συμπεριλαμβάνει και την αλλαγή της ζωής σου, και την πράξη σου, και τη συσχέτισή σου με άλλους ανθρώπους και όχι την απομόνωση του καθαρού σοφού που συλλαμβάνει τη γνώση και επαναπαύεται.